

Odpowiedzialność karna a konstrukcja handlowej spółki osobowej w organizacji

Dowiedz się więcej na www.ksiegarnia.beck.pl

Rozdział I. Odpowiedzialność karna na tle innych rodzajów odpowiedzialności represyjnej – zagadnienia wprowadzające

§ 1. Pojęcie i rodzaje odpowiedzialności prawnej

Pojęcie odpowiedzialności ma charakter interdyscyplinarny. Ma ono swoje specyficzne znaczenie i uzasadnienie na gruncie prawa, filozofii, etyki, czy ekonomii. Wieloznaczność oraz złożoność problematyki odpowiedzialności powodują, że niemożliwa jest ostateczna i nieodwołalna odpowiedź na pytanie, czym jest odpowiedzialność. Powyższe wyklucza możliwość zbudowania definicji w pełni dostosowanej do wymogów naukowych¹. Wskazać należy również, iż samo pojęcie „odpowiedzialność” nie jest rozumiane w sposób jednolity, w literaturze naukowej budzi wiele sporów i kontrowersji².

Pojęcie odpowiedzialności spotkać można w języku prawniczym, prawnym oraz potocznym³. W potocznym ujęciu „odpowiedzialność”⁴ rozumiana jest najczęściej jako obowiązek moralny lub prawny odpowiadania za swoje lub czyjeś czyny, bądź też jako przyjęcie na siebie obowiązku zadbania o kogoś lub

¹ T. Siemiątkowski, T. Szczurowski, w: A. Szajkowski (red.), SPP, t. 16, Prawo spółek osobowych, Warszawa 2016, s. 551–553. Niekiedy poddaje się w wątpliwość możliwość wypracowania uniwersalnej definicji odpowiedzialności prawnej, którą można by zaakceptować z punktu widzenia wszystkich gałęzi prawa, S. Sykuna, Kilka uwag o odpowiedzialności prawnej, GSP 2003, t. IX, s. 30.

² Zob. W. Radecki, Odpowiedzialność prawna podmiotów gospodarczych w ochronie środowiska, Dębe 1990, s. 57.

³ Szerzej K. Buchała, A. Zoll, Polskie prawo karne, Warszawa 1997, s. 103.

⁴ Istotą odpowiedzialności jest relacja między zdarzeniem, stanem rzeczy, którego zaistnienie ma związek z obowiązkami podmiotu, a reakcją na to zdarzenie bądź stan rzeczy. Stwierdzić można, że określony podmiot jest odpowiedzialny nie tylko wówczas, gdy zaistnieje to zdarzenie lub ten stan rzeczy, ale także wówczas, gdy jeszcze nie doszło do jego zaistnienia, A. Błachnio-Parzych, Zbieg odpowiedzialności karnej i administracyjno-karnej jako zbieg reżimów odpowiedzialności represyjnej, Warszawa 2016, s. 37.

o co⁵. Warto podkreślić, iż sama Konstytucja RP w art. 2⁶ posługując się literalnie pojęciem odpowiedzialności albo zakładając ją *implicite*, odwołuje się do kilku jej rodzajów, w tym do odpowiedzialności moralnej, odpowiedzialności politycznej, odpowiedzialności cywilnej władzy publicznej, odpowiedzialności konstytucyjnej i odpowiedzialności karnej⁷.

W najszerszym znaczeniu odpowiedzialność prawna to ujemne konsekwencje prawne⁸ określonego stanu rzeczy, który może mieć postać zachowania człowieka, osoby prawnej, skutek tego zachowania, niekiedy również zachowanie i sytuacje niezależne od zachowania osoby ponoszącej odpowiedzialność np. z tytułu ryzyka. Zarówno stan rzeczy, jak i jego konsekwencje muszą być prawem przewidziane⁹.

Podobnie odpowiedzialność definiuje *M. Cieślak*¹⁰ wskazując, że to ujemne konsekwencje prawne określonego w prawie stanu rzeczy. Wspomniany stan rzeczy może mieć różną postać, może nim być ludzkie zachowanie, skutek tego zachowania, w szczególności w postaci szkody, jak również zdarzenie niezależne od zachowania się osoby odpowiedzialnej jak np. wada rzeczy, przypadkowe jej uszkodzenie.

Z powyższego wynika, iż istota odpowiedzialności koncentruje się wokół ujemnych następstw¹¹, tj. obowiązku ich ponoszenia za zachowania, a więc działania lub zaniechania sprzeczne z określonymi normami, a przez to nega-

⁵ *M. Szymczak* (red.), Słownik języka polskiego, Warszawa 2002, s. 449.

⁶ Ustawa z 2.4.1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.). Por. wyr. NSA z 23.3.2017 r., I OSK 2745/15, Legalis; wyr. NSA z 23.3.2017 r., I OSK 2746/15, Legalis.

⁷ *D. Dudek*, Konstytucja i odpowiedzialność, w: *E. Gdulewicz, H. Zięba-Zalucka* (red.), Dziesięć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Rzeszów 2007, s. 39–54. Analizując odpowiedzialność prawną można wyróżnić odpowiedzialność podmiotową i przedmiotową, można ją również rozpatrywać jako odpowiedzialność abstrakcyjną lub konkretną, spotkać można również jej podział na majątkową i niemajątkową, szerzej *R. Giętkowski*, Odpowiedzialność dyscyplinarna w prawie polskim, Gdańsk 2013, s. 17–19.

⁸ Pojęcia odpowiedzialności prawnej w żadnym wypadku nie należy utożsamiać z pojęciem sankcji prawnej, tak *M. Karciarz*, Stosowanie przez ustawodawcę reżimu odpowiedzialności administracyjnej w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, *Adam Mickiewicz University Law Review* 2014, Vol. 3, s. 96.

⁹ *K. Buchala, A. Zoll*, Polskie prawo karne, Warszawa 1997, s. 104.

¹⁰ *M. Cieślak, S. Waltoś*, Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia, Kraków 2011, s. 115.

¹¹ W literaturze dotyczącej odpowiedzialności „w ogóle” nie ma terminologicznej zgodności co do wyrażenia ujemne następstwa, często natomiast używa się terminu sankcja, zob. *S. Dubisz*, Uniwersalny słownik języka polskiego, t. 4, Warszawa 2006, s. 284.

tywnie kwalifikowane we właściwych dla tych norm obszarach systemu społecznego¹².

Odpowiedzialność prawna jest wprowadzona i określona przez prawo, z tym zastrzeżeniem, iż odbywa się to niezależnie od tego, na podstawie jakich kryteriów następuje ocena odstępstwa działalności faktycznej od działalności postulowanej lub oczekiwanej¹³. Pojęcie odpowiedzialności prawnej ma charakter wyłącznie teoretyczny i stanowi rezultat rekonstrukcji pojęć prawnych i prawniczych zastanych w obrębie szczegółowych dyscyplin prawniczych¹⁴. W ocenie *W. Lang*¹⁵, istotę rekonstrukcji stanowi ustalenie znaczenia terminu odpowiedzialność prawna poprzez analizę różnych jej rodzajów i dokonanie koniecznej syntezy, w wyniku których powstała definicja dotycząca kategorii ogólnej o charakterze interdyscyplinarnym. W definicji tej odpowiedzialność prawna scharakteryzowana została jako zasada ponoszenia przez podmiot przewidzianych prawem ujemnych konsekwencji za zdarzenia lub stany rzeczy podlegające ujemnej kwalifikacji normatywnej i przypisywalne prawnie określonemu podmiotowi w danym porządku prawnym¹⁶.

Na zaletę uniwersalizmu tej definicji zaproponowanej przez *W. Langa* zwrócił uwagę *T. Dybowski* wskazując, że obejmuje ona zarówno zachodzącą w przypadku odpowiedzialności na zasadzie winy i opartą na koncepcji sprawstwa, tzw. odpowiedzialność podmiotową, której przesłanki stanowią: element przedmiotowy, tj. obiektywna bezprawność postępowania lub jego następstw oraz element podmiotowy, tj. ujemna ocena subiektywnej strony działania podmiotu wyrażająca się w ujemnej ocenie procesu psychicznego warunkującego jego zachowanie się, jak i, obcą np. prawu karnemu, niezależną od koncepcji sprawstwa tzw. odpowiedzialność przedmiotową, w której element pod-

¹² *T. Siemiątkowski, T. Szczurowski*, w: *A. Szajkowski* (red.), SPP, t. 16, Prawo spółek osobowych, Warszawa 2016, s. 555–556. Pod pojęciem odpowiedzialności prawnej uznaje się określone prawem ujemne konsekwencje (zastosowanie sankcji) wobec określonego podmiotu, związane z zaistnieniem negatywnie ocenianego stanu w rzeczy, tak *S. Sykuna*, Odpowiedzialność prawna, w: *J. Zajadło* (red.), Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa, Warszawa 2007, s. 215.

¹³ *J. Boć*, w: *J. Boć* (red.), Administracja publiczna, Wrocław 2003, s. 339.

¹⁴ Teoretyczny charakter pojęcia odpowiedzialności prawnej przesądza o konieczności ograniczenia rozważań do definicji doktrynalnej gdyż materiał normatywny nie daje możliwości skonstruowania definicji legalnej na podstawie przepisów odnoszących się do odpowiedzialności; o definicji legalnej zob. np. *A. Malec*, Zarys teorii definicji prawniczej, Warszawa 2000, s. 25 i n.

¹⁵ *W. Lang*, Struktura odpowiedzialności prawnej. Studium analityczne z dziedziny teorii prawa, ZN UMK Nauki Humanistyczno-Społeczne 1968, Nr 31, s. 3–14.

¹⁶ *W. Lang*, Struktura odpowiedzialności prawnej, s. 12. Tak też ogólnie charakteryzuje pojęcie odpowiedzialności prawnej *T. Dybowski*, w: *Z. Radwański* (red.), System pr. cyw., t. III, cz. 1, Prawo zobowiązań – część ogólna, Wrocław 1981, s. 166.

miotowy, nie odgrywając żadnej roli, nie podlega ocenie, a jej jedyną normatywną przesłanką jest przedmiotowa bezprawność¹⁷.

Spotkać można w doktrynie również pogląd, że taka definicja odpowiedzialności prawnej powinna być dookreślona: po pierwsze, przez wyraźne wskazanie faktów, które mogą powodować powstanie tej odpowiedzialności, skoro jedynie z faktami prawnymi (rozumianymi jako zachowania się człowieka oraz zdarzenia niezależne od jego woli) normy prawne wiążą ujemne następstwa; po drugie warto byłoby zaakcentować w definicji moment obowiązkowy, co istotnie podkreśliłoby jurydyczny charakter odpowiedzialności.

W tym ujęciu odpowiedzialność prawną rozumie się zatem jako obowiązek ponoszenia przez podmiot przewidzianych prawem ujemnych następstw faktów prawnych podlegających negatywnej kwalifikacji normatywnej i przypisywanych prawnie określone podmiotowi w porządku prawnym¹⁸.

Do głównych odmian odpowiedzialności prawnej zalicza się odpowiedzialność: administracyjną, cywilnoprawną, karną, konstytucyjną oraz pracowniczą. Występujące pomiędzy nimi różnice wynikają m.in. ze specyfiki właściwych dla nich gałęzi prawa, w tym ich publicznoprawnego (prawo administracyjne, prawo karne, prawo konstytucyjne), prywatnoprawnego (prawo cywilne), bądź mieszanego charakteru (prawo pracy). Ponadto, różnice te dotyczą przesłanek odpowiedzialności, ich zasad i pełnionych przez nie funkcji, kryteriów, według których wyróżniane są w ich obrębie poszczególne rodzaje (postacie) odpowiedzialności oraz form, jaką przyjmują nakładane na podmiot odpowiedzialny ujemne następstwa prawne. Różnice te są konsekwencją różnej metody regulacji stosunków społecznych, którą posługują się poszczególne gałęzie prawa¹⁹.

We współczesnych systemach prawnych istnieje wiele typów odpowiedzialności. Odnoszą się one zarówno do osób fizycznych, jak i do abstrakcyjnych podmiotów zbiorowych. Ich wspólną cechą jest to, iż powodując swym zachowaniem określone następstwa faktyczne lub prawne, szkodliwe dla sfery

¹⁷ T. Dybowski, w: Z. Radwański (red.), System pr. cyw., t. III, cz. 1, s. 167.

¹⁸ T. Siemiątkowski, T. Szczurowski, w: A. Szajkowski (red.), SPP, t. 16, Prawo spółek handlowych, Warszawa 2016, s. 562–563.

¹⁹ T. Siemiątkowski, T. Szczurowski, w: A. Szajkowski (red.), SPP, t. 16, s. 565. T. Siemiątkowski oraz T. Szczurowski wskazują, iż kryterium tej klasyfikacji stanowi gałąź prawa, w obrębie której regulowana jest określona odmiana odpowiedzialności prawnej. W. Lang natomiast, przy wyróżnieniu podstawowych odmian odpowiedzialności prawnej jednocześnie stosuje różne kryteria, w tym zasady, na jakich opiera się odpowiedzialność, W. Lang, Spór o pojęcie odpowiedzialności prawnej, ZN UMK Nauki Humanistyczno-Społeczne 1969, Nr 37, s. 54.

dóbr chronionych przez prawo, ponoszą one określone prawem, konsekwencje. Jaki jednak będzie to typ odpowiedzialności (np. czy będzie to odpowiedzialność typu karnego), zależy to od spełnienia określonych dla danego typu rodzaju odpowiedzialności wymogów. To, że mamy do czynienia z odpowiedzialnością prawną wg opisanego powyżej mechanizmu, nie oznacza więc bynajmniej automatycznie, iż będzie to odpowiedzialność karna²⁰.

§ 2. Odpowiedzialność represyjna

I. Pojęcie odpowiedzialności represyjnej

W doktrynie prawa karnego i konstytucyjnego trudno znaleźć definicję postępowania represyjnego²¹. Ustawa zasadnicza nie posługuje się pojęciem odpowiedzialności represyjnej. Konstytucja RP posługuje się pojęciem odpowiedzialności karnej, przez które to pojęcie w orzecznictwie TK²² rozumiana jest odpowiedzialność realizowana w postępowaniach represyjnych w ogólności²³. W pojęciu odpowiedzialności karnej (w rozumieniu art. 42 ust. 1 Konstytucji RP) mieści się nie tylko odpowiedzialność karna za przestępstwa, ale również inne formy odpowiedzialności prawnej²⁴ związane z wymierzaniem kary wobec jednostki²⁵.

Odpowiedzialność represyjna składa się z wielu różnych form (reżimów) odpowiedzialności. Nie wszystkie one przynależą do prawa karnego. Prawo re-

²⁰ M. Filar, w: A. Marek (red.), SPK, t. 1, Zagadnienia ogólne, Warszawa 2010, s. 418.

²¹ Określenie „represja” w potocznym rozumieniu budzi negatywną konotację. Oznacza ona bowiem nieuzasadniony odwet za wyrządzenie określonej dolegliwości, co w odniesieniu do państwa prawa i emanacji jego organów budzi pewnego rodzaju sprzeczność z ideą zasady legalizmu państwa prawa. Represję w odniesieniu do postępowan represyjnych należy postrzegać z perspektywy nie tyle państwa, lecz raczej jednostki, która doznaje obiektywnie odczuwanych negatywnych skutków, na podstawie obowiązujących przepisów prawa, P. Czarnecki, Postępowanie karne a inne postępowania represyjne, Legalis 2016, rozdz. I, § 2.

²² Wyr. TK z 28.11.2007 r., K 39/07, OTK-A 2007, Nr 10, poz. 129.

²³ K. Kaczmarczyk-Kłak, Prawo łaski w Polsce na tle porównawczym. Dawniej i współcześnie, Rzeszów 2013, s. 410.

²⁴ Odpowiedzialność za wykroczenia mieści się w pojęciu odpowiedzialności represyjnej w rozumieniu konstytucyjnym, tak wyr. TK z 29.6.2010 r., P 28/09, OTK 2010, Nr 5, poz. 52; wyr. TK z 25.6.2012 r., K 9/10, OTK 2012, Nr 6, poz. 66.

²⁵ Uchw. SN z 23.3.2011 r., I KZP 31/10, OSN 2011, Nr 3, poz. 23; wyr. WSA we Wrocławiu z 16.11.2011 r., I SA/Wr 717/11, Legalis.

presyjne jest pojęciem szerszym, określanym w relacji do prawa karnego *sensu stricto* i *sensu largo* jako prawo karne *sensu largissimo*²⁶.

Trybunał Konstytucyjny w wyr. z 21.10.2014 r.²⁷ wskazał, że dla określenia charakteru konkretnej instytucji prawnej istotne znaczenie ma nie sama jej nazwa, lecz treść, którą ustawodawca z nią wiąże²⁸. Aby ustalić, czy określony rodzaj odpowiedzialności ma charakter represyjny, istotne jest stwierdzenie, czy charakter norm regulujących określony rodzaj odpowiedzialności jest taki, że istnieje konieczność zastosowania do tejże odpowiedzialności gwarancji konstytucyjnych dotyczących odpowiedzialności karnej. Zasadnicze znaczenie w tym zakresie pełni funkcja określonych środków prawnych, a także stosowanie tychże środków na podstawie indywidualnej, jednostkowej winy sprawcy²⁹. Sama okoliczność posłużenia się przez ustawodawcę środkiem prawnym związanym z obowiązkiem zapłaty określonej sumy pieniężnej nie oznacza, że jest to środek o charakterze represyjnym. Kary pieniężne są bowiem przewidziane również w dziedzinie prawa cywilnego, jako na przykład kary umowne. Trybunał Konstytucyjny zauważył, że aby ocenić charakter prawny określonego rodzaju środków prawnych, konieczna jest przede wszystkim analiza realizowanych przez nie funkcji³⁰, zaś pomocnicze znaczenie mogą mieć na przykład przesłanki stosowania tychże środków wskazane przez ustawodawcę. Realizacja przez określony środek prawny funkcji represyjnej jako głównej funkcji określonego rodzaju odpowiedzialności będzie prowadziła do zaliczenia tego środka do dziedziny szeroko rozumianego prawa karnego i objęcie go odpowiednimi gwarancjami konstytucyjnymi wymaganymi dla odpowiedzialności karnej³¹.

²⁶ W. Radecki, Ochrona środowiska w polskim prawie karnym, cz. I, Pojęcie i zakres prawa karnego środowiska, MoP 1997, Nr 12, s. 490.

²⁷ Wyr. TK z 21.10.2014 r., P 50/13, Legalis.

²⁸ Wyr. TK z 10.12.2002 r., P 6/02, Legalis.

²⁹ Por. wyr. TK z 4.7.2002 r., P 12/01, Legalis.

³⁰ Wyr. TK z 5.5.2009 r., P 64/07, Legalis.

³¹ W zdaniu odrębnym do wskazanego powyżej wyroku A. Rzepliński podniósł, iż w korpusie obowiązującego polskiego prawa karnego, w: Kodeksie karnym, Kodeksie postępowania karnego, Kodeksie karnym wykonawczym, Kodeksie wykroczeń, Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia, Kodeksie karnym skarbowym, ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich nie występuje choćby w jednym przepisie pojęcie „represja” i jego odmiany. Podobnie, pojęcie to nie występuje w ustawach regulujących ustrój organów władzy sądowniczej, prokuratury, więziennictwa oraz formacji policyjnych – tak kryminalnych jak i bezpieczeństwa. Nie zna go również korpus obowiązującego prawa cywilnego (prywatnego) ani korpus prawa administracyjnego. W ocenie A. Rzeplińskiego z represją mamy do czynienia, gdy organ władzy publicznej nakłada na sprawcę

W piśmiennictwie wskazuje się, że trudno byłoby skonstruować klasyczną definicję postępowania represyjnego bez odniesienia się do problematyki niejasnego skądinąd zwrotu „odpowiedzialności represyjnej”, ponieważ wówczas powstałoby swoiste błędne koło – definiowanie postępowania represyjnego przez odpowiedzialność represyjną i odwrotnie. Z tych powodów w doktrynie odnaleźć można pogląd, że bardziej poprawnym metodologicznie zabiegiem będzie sformułowanie definicji równościowej przez wyliczenie. W takim ujęciu postępowaniem represyjnym będą postępowania: karne, w sprawie o wykroczenia³², wobec nieletnich, w sprawie o przestępstwa i wykroczenia skarbowe³³, dyscyplinarne³⁴, dotyczące odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, odpowiedzialności administracyjno-karnej³⁵, przed Trybunałem Stanu, lustracyjne, przed komisją śledczą czy w przedmiocie odpowiedzialności konstytucyjnej³⁶.

szkody karę poniżającą, nieludzką albo okrutną, nie wspominając już, że kara taka byłaby w rezultacie torturą. Państwo prawne zakazuje takich praktyk w sposób absolutny.

³² Odpowiedzialność za wykroczenia mieści się w pojęciu odpowiedzialności represyjnej w rozumieniu konstytucyjnym, a zatem jest to przejaw odpowiedzialności karnej, wyr. TK z 18.7.2012 r., K 14/12, OTK-A 2012, Nr 7, poz. 82.

³³ Prawo karne skarbowe operuje sankcją represyjną jako środkiem reakcji na naruszenie nakazów i zakazów wynikających z tego prawa, *K. Kaczmarczyk-Klak*, Prawo łaski w Polsce na tle porównawczym. Dawniej i współcześnie, s. 413.

³⁴ Uchw. SN z 30.6.2008 r., I KZP 11/08, OSN 2008, Nr 8, poz. 57; wyr. TK z 18.3.2007 r., K 47/05, OTK 2007, Nr 3, poz. 27. Zwrócić należy uwagę, iż *K. Kaczmarczyk-Klak*, Prawo łaski w Polsce na tle porównawczym. Dawniej i współcześnie, s. 423–424 rozważając stosowanie prawa łaski uznaje, iż nie znajduje ono zastosowania do odpowiedzialności pracowników na podstawie m.in. kodeksu pracy. W takim bowiem przypadku stosowane środki mają charakter porządkowy, a nie represyjny, stanowiąc doraźną interwencję w przypadku naruszenia przez niego ustalonej organizacji i porządku w procesie pracy. Autorka wskazuje również, iż ulaskawienie nie jest możliwe w przypadku pociągnięcia do odpowiedzialności nieletniego na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Określone w tej ustawie środki nie mają bowiem charakteru represyjnego, lecz wychowawczy.

³⁵ We współczesnej nauce prawa administracyjnego akcentuje się, że główną funkcją sankcji prawa administracyjnego jest funkcja represyjna rozumiana jako uciążliwość, dokuczliwość wobec sprawcy naruszenia normy, *H. Nowicki*, w: *R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel* (red.), SPA, t. 7, Prawo administracyjne materialne, Warszawa 2017, s. 675. WSA w wyr. z 6.3.2012 r., II SA/Bk 871/11, Legalis wskazał, iż w przypadku, w którym organ administracji publicznej uprawniony jest do wymierzenia kary pieniężnej, występuje odpowiedzialność represyjna, niezależnie od innych funkcji, które dany środek realizuje. Zob. też wyr. ETPCZ z 24.4.2007 r. w sprawie *Matyjek v. Polska*, Nr skargi 38184/03, Legalis; wyr. ETPCZ z 15.1.2008 r. w sprawie *Luboch v. Polska*, Nr skargi 37469/05, Legalis; wyr. ETPCZ z 17.2.2009 r. w sprawie *Jelowiecki v. Polska*, Nr skargi 34030/07, Legalis; post. WSA w Łodzi z 9.3.2011 r., II Sa/Łd 1509/10, Legalis.

³⁶ *P. Czarniecki*, Postępowanie karne a inne postępowania represyjne, Legalis 2016, rozdz. I, § 2.

Analizując zagadnienie odpowiedzialności represyjnej nie sposób pominąć kwestii zagadnienia winy. Zasada winy jako przesłanka odpowiedzialności karnej nie została wypowiedziana wprost w Konstytucji RP. Trybunał Konstytucyjny wskazuje jednak w swoim orzecznictwie, że nie sposób pociągać do odpowiedzialności represyjnej w przypadku braku możliwości podjęcia zachowania zgodnego z prawem, akcentując tym samym jedną z przesłanek przypisania winy. Zasadę winy wywodzi natomiast z art. 42 ust. 1 Konstytucji RP w tej części, w której przepis ten stanowi o czynie³⁷. Zwrócić należy jednak uwagę, iż nie każdy rodzaj odpowiedzialności represyjnej uzależniony jest od winy, co szerzej omówione zostało na przykładzie odpowiedzialności administracyjnej³⁸. Również w przypadku odpowiedzialności podmiotów zbiorowych wskazuje się, iż z powodu braku możliwości przeniesienia winy w znaczeniu ściśle karnistycznym na grunt odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w doktrynie proponuje się różne rozwiązania tego problemu, od stworzenia odrębnego pojęcia winy, poprzez zmodyfikowanie pojęcia winy karnistycznej, po pełną obiektywizację odpowiedzialności takich podmiotów³⁹. Analiza kwestii winy na gruncie konstrukcji odpowiedzialności podmiotu zbiorowego musi uwzględniać to, że w przypadku podmiotu zbiorowego, z jednej strony występuje sztuczny twór, z drugiej strony osoby fizyczne, które go tworzą. Przesłanki zawinienia podmiotu zbiorowego muszą być inaczej ukształtowane w porównaniu z przesłankami zawinienia osoby fizycznej. Nie da się bowiem odnieść do podmiotu zbiorowego warunku odpowiedniego poziomu rozwoju psycho-

³⁷ R. Dębski, J. Giezek, Z. Jędrzejewski, T. Kaczmarek, V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, Ł. Pohl, A.J. Szwarc, R. Zawłocki, w: R. Dębski (red.), SPK, t. 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności, Warszawa 2017, s. 682.

³⁸ Por. J. Jerzemiański, Obiektywna odpowiedzialność represyjna. Prawo ochrony środowiska w działaniach ratowniczych, PK 2014, Nr 1. Przesłanką wymierzania administracyjnych kar pieniężnych jest, co do zasady, samo naruszenie zakazu bądź nakazu wynikającego bezpośrednio z przepisu prawa lub z decyzji administracyjnej, bez względu na zawinienie sprawcy naruszenia, czyli tzw. obiektywna bezprawność, J. Filipek, Sankcja prawna w prawie administracyjnym, PiP 1963, Nr 12, s. 879. Brak odniesienia do elementów subiektywnych (np. zawinienie, umyślność/nieumyślność) w normach sankcjonujących z zakresu prawa administracyjnego, stanowi cechę typową regulacji prawnej odpowiedzialności administracyjnej, tak K. Horubski, Administracyjnoprawne instrumenty realizacji zamówienia publicznego, Legalis 2017, rozdz. VII, § 3. Por. wyr. WSA w Warszawie z 2.12.2014 r., VI SA/Wa 3171/14, Legalis; wyr. TK z 21.10.2015 r., P 32/12, Legalis.

³⁹ B. Namysłowska-Gabrysiak, Odpowiedzialność karna osób prawnych, Warszawa 2003, s. 46–50.

fizycznego czy też rozpoznawalności bezprawności. Możliwe jest natomiast badanie kwestii wymagalności postępowania zgodnego z prawem⁴⁰.

Dokonując analizy kwestii odpowiedzialności represyjnej zwrócić uwagę należy również na art. 6 Konwencji⁴¹ o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁴², który stanowi, iż każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej⁴³.

⁴⁰ R. Dębski, J. Giezek, Z. Jędrzejewski, T. Kaczmarek, V. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, Ł. Pohl, A.J. Szwarz, R. Zawłocki, w: R. Dębski (red.), SPK, t. 3, Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności, Warszawa 2017, s. 714.

⁴¹ Art. 6 EKPCZ zobowiązuje wszystkie państwa strony Konwencji do takiego zorganizowania własnego wymiaru sprawiedliwości, aby sądy i procedury sądowe spełniały wszystkie wymagania wynikające z art. 6 – J. Meyer-Ledewig, Europäische Menschenrechtskonvention. Handkommentar, Baden-Baden 2006, s. 102.

⁴² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.). Por. najnowsze orzecznictwo: wyr. SA w Białymstoku z 11.9.2017 r., I ACa 209/17, Legalis; wyr. ETPCZ z 4.4.2017 r., *Matanović v. Croatia*, skarga Nr 2742/12, Legalis; wyr. ETPCZ z 4.4.2017 r., *Ković and others v. Serbia*, Nr skargi 39611/08, Legalis; wyr. ETPCZ z 30.3.2017 r., *Avakryan v. Armenia*, Nr skargi 39563/09, Legalis Nr 1580964; wyr. ETPCZ z 25.7.2017 r., *M. v. Holandii*, skarga Nr 2156/10.

⁴³ Artykuł 6 EKPCZ „1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Postępowanie przed sądem jest jawne, jednak prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości. 2. Każdego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą. 3. Każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do: a) niezwłocznego otrzymania szczegółowej informacji w języku dla niego zrozumiałym o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżenia; b) posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony; c) bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony – do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości; d) przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia oraz żądania obecności i przesłuchania świadków obrony na takich samych warunkach jak świadków oskarżenia; e) korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie. Por. wyr. ETPCZ z 24.7.2003 r., *Ryabikh v. Rosja*, Izba (Sekcja I), skarga Nr 52854/99, § 51.

W orzecznictwie⁴⁴ oraz w doktrynie przyjmuje się, że art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności jest w swojej treści węższy niż art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, gdyż Konwencja gwarantuje prawo do sądu w sprawach o charakterze cywilnym i karnym⁴⁵. Konstytucja RP natomiast nie wprowadziła takiego przedmiotowego ograniczenia prawa do sądu. Jednocześnie zwraca się uwagę, że rzadkie korzystanie z możliwości bezpośredniego stosowania Konstytucji RP wskazuje na potrzebę stosowania umów międzynarodowych z zakresu ochrony praw człowieka jako elementu normatywnej podstawy decyzji (orzeczenia)⁴⁶.

Na gruncie art. 6 EKPCZ w doktrynie podkreśla się⁴⁷, iż ocena, czy mamy do czynienia ze sprawą karną⁴⁸ w autonomicznym rozumieniu Konwencji, nie zawsze jest łatwa. Nawet jeśli sprawa nie jest z natury karna⁴⁹, może się okazać, że ma taki charakter w rozumieniu Konwencji jeśli uwzględni się stopień jej surowości⁵⁰. W społeczeństwie respektującym rządy prawa sytuacje związane z zagrożeniem karą polegającą na pozbawieniu wolności należą do sfery „karnej”. Wyjątkiem może być pozbawienie wolności, które ze względu na charakter, okres i sposób stosowania nie jest szczególnie dolegliwe. Komisja uznała, że wymierzenie kary pięciu dni ścisłego aresztu za wykroczenie dyscyplinarne polegające na naruszeniu obowiązków wynikających ze służby wojskowej nie wystarczało, aby art. 6 EKPCZ miał zastosowanie⁵¹. Zawsze przy

⁴⁴ Wyr. TK z 7.3.2005 r., P 8/03, OTK 2005, Nr 3, poz. 20.

⁴⁵ L. Leszczyński, B. Liżewski, *Ochrona praw człowieka w Europie: szkic zagadnień podstawowych*, Lublin 2008, s. 71.

⁴⁶ K. Machowicz, *Ochrona praw człowieka w Rzeczypospolitej Polskiej na tle standardów europejskich*, Lublin 2008, s. 27.

⁴⁷ M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2017, s. 505.

⁴⁸ Szerzej M. A. Nowicki, *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Wybór orzecznictwa*, Warszawa 1999, s. 171; zob. P. Hofmański, *Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego materialnego, procesowego i wykonawczego*, Białystok 1993, s. 238–239.

⁴⁹ Zakwalifikowanie sprawy jako karnej wg prawa krajowego może przesądzić o konieczności stosowania standardu określonego w art. 6 EKPCZ, wyr. ETPCZ z 10.6.1996 r., *Pullar v. Zjednoczonemu Królestwu*, RJD 1996-III, § 28–29.

⁵⁰ Trybunał wielokrotnie podkreślał, że ze względu na szczególnie ważne miejsce jakie w społeczeństwie demokratycznym zajmuje prawo do sądu, art. 6 EKPCZ nie może być interpretowany zwięzająco, szerzej: P. Hofmański, A. Wróbel, w: L. Garlicki (red.), *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, Warszawa 2010, s. 250.

⁵¹ Raport Komisji *Eggs v. Szwajcaria* z 4.3.1978 r., skarga Nr 7341/76, DR 15, s. 35.

dokonywanej ocenie należy zwracać uwagę na surowość kary⁵², pamiętając o tradycjach państw Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności i znaczeniu prawa do poszanowania wolności osobistej⁵³. Z punktu widzenia kwalifikowania sprawy jako karna miarodajna jest sankcja grożąca za popełnienie czynu będąca przedmiotem postępowania, a nie sankcja wymierzona w konkretnym przypadku⁵⁴. Wskazać należy również, iż Konwencja nie zakazuje państwom podziału na prawo karne i dyscyplinarne⁵⁵ oraz określania granic między nimi. Klasyfikacja ta nie ma jednak rozstrzygającego znaczenia. „Gdyby państwa mogły – korzystając z posiadanej swobody i kwalifikując czyn jako dyscyplinarny – wyłączyć w ten sposób obowiązywanie fundamentalnych gwarancji art. 6 i 7, miałyby one zastosowanie niezależnie od ich suwerennej woli. Tak duża swoboda prowadziłaby do rezultatów sprzecznych z przedmiotem i celem Konwencji”⁵⁶.

W sprawie *Malige*⁵⁷ Trybunał zwrócił uwagę, że istniejący we Francji środek polegający na odejmowaniu punktów za naruszenie przepisów ruchu drogowego ma charakter prewencyjny, ale także karny i odstrasżający, jest więc podobny do kar dodatkowych wymierzanych w sprawach karnych. Postano-

⁵² Nie jest sprawą karną sprawa, w której w ogóle nie może być orzeczona żadna kara, *P. Hofmański, A. Wróbel w: L. Garlicki (red.), Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, s. 284.

⁵³ Wyr. ETPCZ z 8.6.1976 r., *Engel i inni v. Holandia*, skarga Nr 5100/71, § 80–82, Lex; wyr. ETPCZ z 21.2.1984 r., *Öztürk v. Niemcy*, § 48–50, skarga Nr 8544/79, Lex (ang.).

⁵⁴ Zob. wyr. ETPCZ z 9.10.2003 r. w sprawie *Ezeh i Connors*, skargi Nr 39665/98 i 40086/98, 2003–X, § 120.

⁵⁵ Postępowanie o charakterze dyscyplinarnym – niezwiązane z karą polegającą na pozbawieniu wolności lub z grzywną, ale z sankcją typowo dyscyplinarną – nie dotyczy rozstrzygnięcia o oskarżeniu w sprawie karnej w rozumieniu art. 6 ust. 1 EKPCZ: Decyzja Komisji *Camacho Nuncete i in. v. Hiszpania* z 30.11.1995 r., skarga Nr 27024/95; Decyzja Komisji *Tepeli i in. v. Turcja* 11.9.2001 r., Izba (Sekcja I), skarga Nr 31876/96; Decyzja Komisji *Suküt v. Turcja* z 11.9.2007 r., Izba (Sekcja II), skarga Nr 59773/00 – obie dot. usunięcia z wojska; wyr. ETPCZ *Bayer v. Niemcy* z 16.7.2009 r., Izba (Sekcja V), skarga Nr 8453/04, § 37 – dot. usunięcia komornika za liczne wykroczenia; wyr. ETPCZ z 9.1.2013 r., *O. Volkov v. Ukraina*, Izba (Sekcja V), skarga Nr 21722/11, § 94–95 – dot. złożenia z urzędu sędziego Sądu Najwyższego.

⁵⁶ Wyr. ETPCZ z 28.6.1984 r., *Campbell i Fell v. Wielka Brytania*, A. 80, § 68; wyr. ETPCZ z 8.6.1976 r., *Engel i inni v. Holandia*, A. 22, § 82; wyr. ETPCZ z 2.9.1998 r., *Lauko v. Słowacja*, skarga Nr 26138/95, Recueil des arrêts et décisions 1998–VI, § 58; wyr. ETPCZ z 2.9.1998 r., *Kadubec v. Słowacja*, skarga Nr 27061/95, Recueil des arrêts et décisions 1998–VI; wyr. ETPCZ z 30.8.2016 r., *Igor Pascari v. Mołdowa*, Izba (Sekcja II), skarga Nr 25555/10.

⁵⁷ Wyr. ETPCZ z 23.9.1998 r., *Malige v. Francji*, RJD 1998–II, § 39. Zob. również np. wyr. ETPCZ z 26.9.2000 r., *Guisset v. Francji*, Izba (Sekcja I), skarga Nr 33933/96, § 59 – dotyczący postępowania przed Trybunałem Dyscypliny Budżetowej i Finansowej.

wienie przez ustawodawcę, że będzie on stosowany w innym trybie niż pozostałe kary sądowe, nie mogło zmienić jego natury. Był więc karą w rozumieniu art. 6 ust. 1 EKPCZ.

Trudna okazała się próba odpowiedzi na pytanie czy zagrożenie sankcjami finansowymi stanowi podstawę do kwalifikowania sprawy jako karnej. Orzecznictwo w tym zakresie nie jest konsekwentne⁵⁸. Celem przykładu wskazać można wyrok ETPCZ w sprawie *Weber* oraz *Ravensborg*⁵⁹, w których grożące grzywny w wysokości odpowiadającej dzisiejszym 400 czy 200 euro były wystarczająco wysokie, by uznać, że sprawy miały charakter karnej. Jednocześnie w sprawie *Putz*⁶⁰ uznano, że sprawy nie należy kwalifikować jako karnej, choć skarżącemu groziła sankcja w wysokości przekraczającej 1500 euro. Ten brak konsekwencji prowadzi do konieczności poszukiwania innych kryteriów kwalifikowania spraw, w których występuje zagrożenie karami pieniężnymi. Takim dodatkowym kryterium może być okoliczność czy w przypadku nieuiszczenia grzywny sprawcy grozi kara izolacyjna. Z grzywną nie należy łączyć obowiązku zwrotu państwu uszczuplonych należności o charakterze podatkowym⁶¹. Należności te nie stanowią kary i nie przesądzą o charakterze karnym sprawy⁶². Grożące sprawcom zakazy takie jak np. pozbawienie licencji w orzecznictwie Trybunału nie prowadziły same w sobie do uznania, że sprawa ma charakter karnej⁶³. Z kolei kara za naruszenie przepisów podatkowych, w tym domiar podatkowy powoduje, iż do postępowania podatkowego stosuje się art. 6 EKPCZ⁶⁴. Natomiast, gdy sprawa dotyczy przepisów podatkowych, a nie kalkulacji wysokości sumy należnego podatku element majątkowy nie jest wystarczający do zastosowania art. 6 EKPCZ⁶⁵.

Z orzecznictwa ETPCZ wynika, iż art. 6 EKPCZ nie dotyczy np.⁶⁶ sporów związanych ze stosowaniem ustawy amnestyjnej⁶⁷, postępowania w sprawie

⁵⁸ P. Hofmański, A. Wróbel, w: L. Garlicki (red.), Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, s. 285–286.

⁵⁹ Wyr. ETPCZ z 22.5.1990 r. w sprawie *Weber v. Szwajcarii*, skarga Nr 11034/84, seria A 177, § 34; wyr. ETPCZ z 23.3.1994 r. w sprawie *Ravnsborg v. Szwecji*, skarga Nr 14220/88, § 24.

⁶⁰ Wyr. ETPCZ z 22.2.1996 r., *Putz v. Austrii*, skarga Nr 18892/91, § 31.

⁶¹ P. Hofmański A. Wróbel, w: L. Garlicki (red.), Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, s. 286.

⁶² Wyr. ETPCZ z 21.10.1997 r. w sprawie *Pierre-Bloch v. Francji*, skarga Nr 24194/94.

⁶³ Wyr. ETPCZ z 7.7.1989 r. w sprawie *Tre Traktor AB v. Szwecji*.

⁶⁴ Wyr. ETPCZ z 10.2.2015 r., *Kiiveri v. Finlandii*, skarga Nr 53753/12, Legalis.

⁶⁵ M. A. Nowicki, Europejska Konwencja Praw Człowieka. Wybór orzecznictwa, s. 168.

⁶⁶ Szerzej w zakresie postępowań do których nie stosuje się standardu z art. 6 EKPCZ P. Hofmański, A. Wróbel, w: L. Garlicki (red.), Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych

przyznania pomocy prawnej w sprawie karnej⁶⁸, postępowania dotyczącego reżimu więziennego⁶⁹ jak również w procedurze ekstradycyjnej⁷⁰. W sprawie *Matyjek v. Polsce*⁷¹ Trybunał uznał, że do polskiego postępowania lustracyjnego mają zastosowanie gwarancje części karnej art. 6 EKPCZ. Przeważają w nim aspekty przemawiające za tym, iż procedura lustracyjna ma konotacje karne. Natura czynu, charakter i surowość kar była tego rodzaju, że sytuację oskarżonego o „kłamstwo lustracyjne” należało uznać za oskarżenie w sprawie karnej w rozumieniu art. 6 EKPCZ⁷². Co do zasady jednak stosowanie art. 6 EKPCZ do postępowań wiążących się z lustracją zależy od konkretnych okoliczności, które w świetle ich specyfiki mogą przemawiać za stosowaniem części karnej albo cywilnej tego przepisu⁷³.

W zakresie postępowań o charakterze dyscyplinarnym, które nie są związane z karą polegającą na pozbawieniu wolności lub z grzywną, ale z sankcją dyscyplinarną w orzecznictwie ETPCZ wskazuje się, że sprawy te nie dotyczą rozstrzygnięcia o oskarżeniu w sprawie karnej w rozumieniu art. 6 ust. 1 EKPCZ⁷⁴. Zastosowanie art. 6 EKPCZ do postępowań dyscyplinarnych korporacji zawodowych, np. adwokatów, pozostaje kwestią otwartą. W wyr. *Le*

wolności, s. 279–280; *M.A. Nowicki*, Europejska Konwencja Praw Człowieka. Wybór orzecznictwa, s. 176–182; zob. *P. Hofmański*, Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego materialnego, procesowego i wykonawczego, s. 245–246.

⁶⁷ Decyzja *Montcornet de Daumont v. Francji* z 13.5.2003 r., Izba (Sekcja II), skarga Nr 59290/00.

⁶⁸ Wyr. ETPCZ z 12.6.2003 r., *Gutfreund v. Francji*, Izba (Sekcja III), skarga Nr 45681/99, § 32.

⁶⁹ Wyr. ETPCZ z 15.9.2009 r., *Enea v. Włochy*, Wielka Izba, skarga Nr 74912/01, § 97.

⁷⁰ Decyzja z 7.10.2008 r., *Monedero Angora v. Hiszpanii*, Izba (Sekcja III), skarga Nr 41138/05. W sprawach ekstradycji zob. wyr. z 4.9.2014 r., *Trabelsi v. Belgia*, Izba (Sekcja V), skarga Nr 140/10, § 160.

⁷¹ Wyr. ETPCZ z 24.4.2007 r. w sprawie *Matyjek v. Polska*, Nr skargi 38184/03, Lex Nr 271135.

⁷² Decyzja z 30.5.2006 r., Izba (Sekcja IV), skarga Nr 38184/03; zob. wyr. ETPCZ z 19.4.2011 r., *Moczulski v. Polska*, Izba (Sekcja IV), skarga Nr 49974/08; wyr. ETPCZ z 19.4.2011 r., *T. Kwiatkowski v. Polska*, Izba (Sekcja IV); skarga Nr 24254/05; wyr. ETPCZ z 14.6.2011 r., *Mościcki v. Polska*, Izba (Sekcja IV), skarga Nr 52443/07.

⁷³ Zob. wyr. ETPCZ z 21.1.2016 r., *Ivanovski v. Była Jugosłowiańska Republika Macedonii*, Izba (Sekcja I), skarga Nr 29908/11, § 118–121. *M.A. Nowicki*, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, s. 507–508.

⁷⁴ Decyzja z 11.9.2001 r., *Tepeli i in. v. Turcja*, Izba (Sekcja I), skarga Nr 31876/96; decyzja z 11.9.2007 r., *Sukiüt v. Turcja*, Izba (Sekcja II), skarga Nr 59773/0; wyr. ETPCZ z 16.7.2009 r., *Bayer v. Niemcy*, Izba (Sekcja V), skarga Nr 8453/04, § 37; wyr. ETPCZ z 9.1.2013 r., *O. Volkov v. Ukraina*, Izba (Sekcja V), skarga Nr 21722/11, § 94–95.

*Compte, Van Leuven i De Meyer v. Belgii*⁷⁵ Trybunał pozostawił ją bez odpowiedzi ze względu na okoliczności sprawy. Uznał rozstrzygnięcie tego zagadnienia za zbędne ze względu na zasady wynikające z art. 6 EKPCZ, które zdaniem skarżącego zostały naruszone, dotyczyły w równym stopniu spraw cywilnych i karnych⁷⁶.

II. Rodzaje odpowiedzialności represyjnej. Kryteria podziału

W publicznym prawie ustrojowym nie ma jednego modelu odpowiedzialności prawnej. Na jej gruncie występuje wiele rodzajów, różniących się zakresem podmiotowym, przedmiotowym, liczebnością i treścią sankcji oraz stopniem zorganizowania. Spotkać można również rodzaje odpowiedzialności niewyodrębnione w sposób wyraźny, którym ustawodawca nie nadaje określonej nazwy⁷⁷.

Odpowiedzialność jest najczęściej przedmiotem analiz jako odpowiedzialność cywilna, karna, administracyjna, międzynarodowa, dyscyplinarna, konstytucyjna. Te wskazane rodzaje odpowiedzialności korespondują z dziedzinami prawa⁷⁸. O ich wyodrębnieniu decyduje przynależność regulacji stanowiących podstawę odpowiedzialności do jednej z nich⁷⁹. Odpowiedzialność mieszcząca się w tak wyodrębnionych rodzajach odpowiedzialności bywa jednak bardzo zróżnicowana⁸⁰. Elementem charakterystyki odpowiedzialności, który różnicuje tę odpowiedzialność jest jej funkcja, czyli rzeczywisty kieru-

⁷⁵ Wyr. ETPCZ z 23.6.1981 r., *Le Compte, Van Leuven i De Meyer v. Belgia*, Nr skargi 6878/75, § 52–53, Lex Nr 80828.

⁷⁶ M.A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, s. 509.

⁷⁷ R. Giętkowski, Odpowiedzialność dyscyplinarna w prawie polskim, s. 79.

⁷⁸ Tak również P. Wojciechowski, Model odpowiedzialności administracyjnej w prawie żywnościowym, Warszawa 2016, s. 132.

⁷⁹ A. Błachnio-Parzych, Zbieg odpowiedzialności karnej i administracyjno-karnej jako zbieg reżimów odpowiedzialności represyjnej, s. 42.

⁸⁰ Podział odpowiedzialności w oparciu o kryterium przynależności regulacji dotyczących tej odpowiedzialności do określonej dziedziny prawa nie ma charakteru wyłącznego. Kryterium podziału może być również funkcja odpowiedzialności. W większości sytuacji zakwalifikowanie określonego przykładu odpowiedzialności ze względu na jej funkcję pokrywać się będzie z jej przynależnością do odpowiedzialności wyróżnionej ze względu na kryterium formalne. Istnieją jednak sytuacje, kiedy ta zbieżność nie będzie zachowana, szerzej: A. Błachnio-Parzych, Zbieg odpowiedzialności karnej i administracyjno-karnej jako zbieg reżimów odpowiedzialności represyjnej, s. 48.

nek oddziaływania odpowiedzialności oraz jej faktyczne skutki. Mogą być one rezultatem obowiązywania przepisów statuujących określoną odpowiedzialność albo ich stosowania⁸¹. Dominującą funkcją odpowiedzialności cywilnej jest funkcja kompensacyjna⁸². Z kolei dominującą funkcją odpowiedzialności karnej jest funkcja represyjna⁸³. W zakresie odpowiedzialności administracyjnej wskazuje się, iż w przypadku sankcji pieniężnych funkcją dominującą jest funkcja represyjna, w przypadku sankcji niepieniężnych natomiast funkcja prewencyjno-restytucyjna⁸⁴.

W ocenie TK⁸⁵ odpowiedzialność represyjna występuje wówczas, gdy nakładanie sankcji jest aktem karania. To kryterium odwołuje się do celu, w jakim na podmiot odpowiedzialny nakładana jest sankcja⁸⁶. Orzeczenie to spotkało się z krytyką dotyczącą braku precyzji w ujęciu represyjnego charakteru przepisów. Podnoszone są wątpliwości czy pojęcie to obejmuje wszystkie kary lub sankcje występujące w systemie prawa, jeśli tylko określono jak je wyróżnić⁸⁷. Wskazać należy również na wyr. TK z 15.10.2013 r.⁸⁸, w którym przyjęto, iż nie sam represyjny charakter kary pieniężnej, lecz nadmiernie represyjny charakter tej kary może jej nadać naturę sankcji karnej. W orzecznictwie TK znaleźć można tezy, że wpływ na stwierdzenie represyjnego charakteru sankcji mają rodzaj sankcji, jej surowość oraz cel, w jakim została przewidziana określona sankcja⁸⁹.

Kryterium wyróżnienia odpowiedzialności represyjnej ukształtowane w orzecznictwie ETPCZ to⁹⁰: ustawowe zakwalifikowanie sprawy w prawie krajowym, kryminalny charakter czynu oraz rodzaj i surowość sankcji prze-

⁸¹ T. Pajor, Przemiany w funkcjach odpowiedzialności cywilnej, w: A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar (red.), *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*, Kraków 1994, s. 297.

⁸² A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998, s. 135–136.

⁸³ A. Błachnio-Parzych, *Zbieg odpowiedzialności*, s. 44.

⁸⁴ M. Wincenciak, *Sankcje w prawie administracyjnym i procedura ich wymierzania*, Warszawa 2008, s. 263–264.

⁸⁵ Orz. TK z 1.3.1994 r., U 7/93, OTK 1994, Nr 1, poz. 5.

⁸⁶ A. Błachnio-Parzych, *Zbieg odpowiedzialności*, s. 55.

⁸⁷ P. Burzyński, *Ustawowe określenie sankcji karnej*, Warszawa 2008, s. 65.

⁸⁸ Wyr. TK z 15.10.2013 r., P 26/11, Legalis.

⁸⁹ A. Błachnio-Parzych, *Zbieg odpowiedzialności*, s. 60.

⁹⁰ A. Błachnio-Parzych, *Zbieg odpowiedzialności*, s. 67.

widzianej prawem⁹¹. Po raz pierwszy zostały one wymienione przez ETPCZ w orzeczeniu *Engel*⁹² i *in. v. Holandii*⁹³. W orzeczeniu tym wskazano, iż sprawą karną jest przede wszystkim sprawa, która według regulacji krajowych należy do prawa karnego⁹⁴. Kryterium sposobu, w jaki daną sprawę kwalifikuje ustawodawstwo krajowe nie może mieć charakteru przesądającego. Dokonanie oceny przez pryzmat tego kryterium stanowi punkt wyjścia dla zakwalifikowania sprawy jako karna⁹⁵. Jest to podejście trafne, ponieważ prawodawca krajowy może mieć pokusę do wprowadzania pod przykrywką prawa administracyjnego sankcji mających w istocie charakter karny, obniżając tym samym gwarancje procesowe podmiotów, na które kara jest nakładana⁹⁶. Może zdarzyć się taka sytuacja, że w prawie krajowym dana sankcja zostanie określona jako administracyjna, a pomimo to ETPCZ uzna, że w istocie ma ona charakter karny⁹⁷. Wskazać należy również, iż w orzecznictwie odrzuca się kwestię wagi czynu jako decydującą o charakterze sprawy. Ma to znaczenie zwłaszcza dla kwalifikowania spraw o wykroczenia i pozwala na przyjęcie, że przesunięcie określonego czynu z kategorii przestępstw do kategorii wykroczeń nie przesądza charakteru dla rodzaju sprawy w kontekście standardu wynikającego z art. 6 EKPCZ⁹⁸.

Z punktu widzenia kryterium podmiotu ponoszącego odpowiedzialność rozróżnia się odpowiedzialność osób fizycznych oraz odpowiedzialność in-

⁹¹ Szerzej A. Błachnio-Parzych, *The Nature of Responsibility of an Undertaking in Antitrust Proceedings and the Concept of 'Criminal Charge' in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights*, Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies 2012, Nr 5 (6), s. 35–55.

⁹² Kryteria te nie muszą być spełnione kumulatywnie, wystarczy zaistnienie jednego z nich. Niekiedy jednak potrzebna jest całościowa analiza, jeśli żadne z kryteriów analizowanych odrębnie nie daje przekonującej odpowiedzi co do charakteru nałożonej sankcji, wyr. ETPCZ z 23.11.2006 r., *Jussila v. Finlandii*, skarga Nr 73053/01, Legalis.

⁹³ Wyr. ETPCZ z 8.6.1976 r., *Engel i in. v. Holandii*, skarga Nr 5100/71, § 80–82, Lex Nr 80797.

⁹⁴ Kryteria te okazały się wyjątkowo stabilne. Trybunał stosuje je w swojej praktyce, wyr. ETPCZ z 22.2.1996 r., *Putz v. Austrii*, skarga Nr 18892/91, § 31.

⁹⁵ Wyr. ETPCZ z 22.5.1990 r. w sprawie *Campbell i Fell v. Zjednoczonemu Królestwu*, seria A, Nr 80, § 71.

⁹⁶ W sprawie *Grande Stevens v. Włochom* (wyr. ETPCZ z 4.3.2014 r., *Grande Stevens v. Włochom*, skarga Nr 18640/10, Legalis) ETPCZ przyjął, że choć kary nałożone przez organ włoski zostały na gruncie prawa krajowego określone jako administracyjne, to jednak ich surowość (od 500 000 do 3 000 000 euro) przemawiała za przyjęciem, że miały one charakter karny.

⁹⁷ A. Lach, Sankcje administracyjne i karne a zakaz podwójnego karania w świetle najnowszego orzecznictwa ETPCZ i TS, Prok. i Pr. 2017, Nr 9, s. 55.

⁹⁸ P. Hofmański A. Wróbel, w: L. Garlicki (red.), *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, s. 283.

nych podmiotów⁹⁹. Kryterium podziału odpowiedzialności są również zasady, na jakiej jest ona ponoszona. Znaczenie ma generalny podział na odpowiedzialność podmiotową opartą na zasadzie winy i odpowiedzialność przedmiotową, dla której ustalenia nie odgrywa roli ocena subiektywnej strony działania podmiotu¹⁰⁰. Innym kryterium podziału są funkcje odpowiedzialności. Odpowiedzialności prawnej przypisywane są określone funkcje, niezależnie od zasad, na jakich jest oparta, jej kręgu podmiotowego i gałęzi prawa. Co do zasady jest to funkcja represyjna, prewencyjna i kompensacyjna¹⁰¹.

Jako reprezentatywny dla stanowiska TSUE w przedmiocie kryteriów wyróżnienia odpowiedzialności represyjnej wskazuje się wyrok z 5.6.2012 r.¹⁰² w sprawie *Prokurator Generalny v. L. Bonda*. W sprawie tej zasadnicze znaczenie miała ocena charakteru odpowiedzialności z perspektywy kryteriów, które ETPCZ bierze pod uwagę przy badaniu sprawy karnej w rozumieniu art. 4 ust. 1 Protokołu nr 7¹⁰³. TSUE nie wypracował własnych kryteriów odpowiedzialności o charakterze represyjnym¹⁰⁴.

W doktrynie wskazuje się, iż prezentacja kryteriów pozwalających stwierdzić, że konkretna odpowiedzialność stanowi odpowiedzialność represyjną nie jest zadaniem łatwym. Często nawet znajomość jednolitych kryteriów może doprowadzić do różnych rezultatów badania konkretnego przypadku odpowiedzialności. Niektóre kryteria mają bowiem charakter ocenny. W ocenie A. Błachnio-Parzych, jeżeli odpowiedzialność uregulowana jest jako odpowiedzialność za przestępstwo, przestępstwo skarbowe, wykroczenie, wykroczenie skarbowe, to ma charakter represyjny. Rozstrzygnięcie tego kryterium zależy od decyzji ustawodawcy. O jego spełnieniu nie może jednak przesądzać tylko tytuł rozdziału ustawy, w którym przewidziano określone typy czynów zabronionych. To kryterium formalne stanowi jednak tylko dodatnią przesłankę stwierdzenia represyjnego charakteru odpowiedzialności. W konsekwencji, je-

⁹⁹ P. Wojciechowski, Model odpowiedzialności administracyjnej w prawie żywnościowym, s. 136.

¹⁰⁰ Zob. B. Więzowska, Odpowiedzialność cywilna na zasadzie słuszności, Warszawa 2009, s. 13.

¹⁰¹ B. Więzowska, Odpowiedzialność, s. 90.

¹⁰² Wyr. ETS (Wielka Izba) z 5.6.2012 r., sprawa Nr C-489/10, ECLI:EU:C:2012:319.

¹⁰³ Protokół Nr 7 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 22.11.1984 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 42, poz. 364 ze zm.).

¹⁰⁴ Zob. wyr. TSUE z 14.2.2012 r. w sprawie C-17/10 *Toshiba Corporation i in. v. Úřad*, Lex Nr 1107440.

śli badana odpowiedzialność nie będzie spełniała tego kryterium, nie wyklucza ono jej represyjnego charakteru¹⁰⁵.

1. Odpowiedzialność karna sensu stricto

A. Zagadnienia wstępne

W doktrynie przyjmuje się, iż odpowiedzialność karna jest odmianą odpowiedzialności prawnej¹⁰⁶. Pierwotnie dla tej odpowiedzialności nie wymagano rzeczowego związku podmiotu z ponoszeniem tych ujemnych konsekwencji, racjonalizując tę odpowiedzialność sprawiedliwościowo. Współcześnie przyjmuje się, że odpowiedzialność karna różni się od pierwotnej nie tylko charakterem sankcji, ale również kulturowo uwarunkowanymi zasadami odpowiedzialności. Zasady te określają warunki, jakim musi odpowiadać zachowanie, aby mogła być zastosowana sankcja karna. Według tych zasad nie wystarczy żeby podmiot był sprawcą zdarzenia, zdarzenie to musi być karalne i karygodne. Ponadto zależy również od tego, czy podmiot miał możliwość zachowania zgodnego z normą prawną, czyli czy można mu przypisać winę¹⁰⁷. Podmiot, który w konkretnej sytuacji nie mógł się zachować, tak jak tego wymaga norma prawna sankcjonowana nie ponosi odpowiedzialności. Odpowiedzialności tej nie ponosi również, jeżeli zachowanie naruszające normę nie zawierało takiego ładunku karygodności, który by uzasadniał odpowiedzialność karną¹⁰⁸.

Odpowiedzialność karna została określona w literaturze jako: „powinność poniesienia przez daną osobę konsekwencji określonych w prawie karnym za konkretne przestępstwo”¹⁰⁹. Granice tej powinności wyznacza ustawa, która dookreśla warunki ponoszenia odpowiedzialności karnej i ustanawia formy jej ponoszenia¹¹⁰. W ocenie *W. Langa* odpowiedzialność karna jest odpowiedzialnością o charakterze podmiotowym, subiektywno-objektywną, tj. uzależnioną od uzewnętrzniionych zachowań i innych elementów objektywnych, pra-

¹⁰⁵ *A. Błachnio-Parzych*, Zbieg odpowiedzialności karnej i administracyjno-karnej jako zbieg reżimów odpowiedzialności represyjnej, s. 79, 81–82.

¹⁰⁶ Odpowiedzialność karna jest jedną z form odpowiedzialności, w związku z którą stosowane są środki o charakterze represyjnym, tak wyr. TK z 4.7.2002 r., P 12/01, *Legalis*.

¹⁰⁷ *J. Lachowski, A. Marek*, Prawo karne. Zarys problematyki, Warszawa 2016, s. 62.

¹⁰⁸ *K. Buchała, A. Zoll*, Polskie prawo karne, Warszawa 1997, s. 104.

¹⁰⁹ *S. Waltoś*, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2008, s. 23.

¹¹⁰ *B. Kunicka-Michalska*, Zasady odpowiedzialności karnej. Art. 1 § 1 i 2, art. 3–7 KK. Komentarz, Warszawa 2006, s. 11.

widłowo bądź nieprawidłowo odzwierciedlonych w psychice sprawcy czynu¹¹¹. P. Sarnecki wskazuje, że odpowiedzialnością karną jest „odpowiedzialność za czyny ludzi (działania i zaniechania), która polega na wymierzeniu kary”¹¹².

W Kodeksie karnym¹¹³ pojęcie odpowiedzialności karnej użyte było wielokrotnie. W KK z 1969 r.¹¹⁴ już w art. 1 była mowa o tym, że odpowiedzialności karnej podlega ten, kto dopuszcza się czynu społecznie niebezpiecznego, zabronionego pod groźbą kary. W art. 8 KK wskazane było natomiast, że sprawca przestępstwa umyślnego ponosi surowszą odpowiedzialność, a w art. 24 § 2 KK, że nieświadomość bezprawności czynu nie wyłącza odpowiedzialności w warunkach określonych tym przepisem¹¹⁵.

Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchw. z 23.3.2011 r.¹¹⁶, wskazał, że skoro definicja pojęcia odpowiedzialności karnej nie występuje w aktach prawnych posługujących się tym pojęciem (art. 1 § 1 KK¹¹⁷ formułuje jedynie warunki podlegania tej odpowiedzialności), to konieczne jest odwołanie się do rozumienia tego pojęcia w języku ogólnym. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały określił różnice pomiędzy bardzo szerokim zakresem znaczeniowym odpowiedzialności karnej, przyjmowanym przez TK na gruncie art. 42 Konstytucji RP (*sensu largo*), obejmującym wszelkie formy odpowiedzialności represyjnej¹¹⁸, a zakresem wyznaczanym przez język powszechny, wiążącym tę odpowiedzialność z przestępstwem popełnionym przez osobę fizyczną (*sensu stricto*). Sąd Najwyższy wskazał jednocześnie, że taki stan rzeczy nie leży w sprzeczności z zasadami racjonalności ustawodawcy oraz konsekwencji językowej, jeżeli uwzględni się złożoność i wielopłaszczyznowość ustawy zasadniczej, łączącej w sobie regulacje dotyczące wielu gałęzi prawa i obszarów życia społecz-

¹¹¹ W. Lang, Spór o pojęcie odpowiedzialności prawnej, ZN UMK Nauki Humanistyczno-Społeczne 1968, Nr 37, s. 68.

¹¹² P. Sarnecki, Komentarz do wolności i praw osobistych, w: L. Garlicki (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, t. II, Warszawa 2003, s. 1.

¹¹³ Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1600 ze zm.).

¹¹⁴ Ustawa z 19.4.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.).

¹¹⁵ K. Buchała, A. Zoll, Polskie prawo karne, Warszawa 1997, s. 103.

¹¹⁶ Uchw. SN(7) z 23.3.2011 r., I KZP 31/10, Legalis.

¹¹⁷ Zgodnie z art. 1 § 1 KK odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia, przez co rozumieć należy popełnienie czynu zabronionego opisanego w taki sposób, jak w przepisach ustawy, a nie w sposób opisany dowolnie czy wręcz dalece odbiegający od brzmienia przepisu ustawy karnej, wyr. SA w Gdańsku z 9.9.2015 r., II AKA 250/15, Legalis.

¹¹⁸ Por. J. Majewski, O wybranych pojęciach odpowiedzialności karnej, w: P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel (red.), Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, t. 2, Warszawa 2012, s. 328.

nego, co pociąga za sobą najdalej idącą ogólnikowość terminologiczną oraz odmienne cele i zakresy normowania, jakie mogą być przypisane poszczególnym regulacjom w ramach różnych dziedzin prawa¹¹⁹.

Aby dany typ odpowiedzialności był odpowiedzialnością typu karnego, spełnione muszą być cztery podstawowe warunki¹²⁰: podmiot podlegający odpowiedzialności musi dopuścić się czynu (postrzegalnego zewnątrznie zachowania, będącego ekspresją jego osobowości), zachowanie to musi łączyć się z wyczerpaniem znamion zawartego w prawie abstrakcyjnego opisu danego zachowania jako zabronioności prawa publicznego (zasada typizacji będąca konsekwencją zasady *nullum crimen sine lege*), zachowanie takie musi być zwinione¹²¹ oraz prawną konsekwencją popełnienia takiego czynu musi być wymierzenie środka reakcji prawnokarnej. Odpowiedzialność, która nie zawiera łącznie ww. elementów, nie będzie odpowiedzialnością typu karnego. Może być natomiast innym rodzajem odpowiedzialności prawnej (np. odpowiedzialnością cywilną, opartą na zasadzie ryzyka, a nie indywidualnej winy)¹²².

B. Rodzaje odpowiedzialności karnej

W doktrynie oraz w orzecznictwie wyróżniane jest pojęcie odpowiedzialności karnej *sensu stricto* (w wąskim znaczeniu)¹²³, obejmujące odpowiedzialność za przestępstwa i przestępstwa skarbowe, oraz pojęcie odpowiedzialności karnej *sensu largo*¹²⁴ (w szerokim znaczeniu)¹²⁵, obejmujące także inne wypadki odpowiedzialności o charakterze represyjnym. Konstytucja RP nie daje jednak podstaw do wyróżnienia pojęć odpowiedzialności karnej *sensu stricto* i *sensu largo*¹²⁶, zaś posługiwanie się nimi w doktrynie i w orzecznictwie pozwala jedynie na podkreślenie, w jakim znaczeniu termin odpowiedzialność karna jest

¹¹⁹ Porównaj uzasadnienie uchw. SN(7) z 23.3.2011 r., I KZP 31/10, Legalis.

¹²⁰ Por. J. Warylewski, Prawo karne. Część ogólna, Warszawa 2017, s. 225–226.

¹²¹ W zakresie kształtowania się pojęcia winy zob. D. Tokarczyk, Podżeganie w polskim prawie karnym. Studium z zakresu teorii i praktyki prawa karnego, Legalis 2017, rozdz. I, § 1.

¹²² M. Filar, w: A. Marek (red.), SPK, t. 1, Zagadnienia ogólne, s. 418.

¹²³ SN(7) stwierdził, że pojęcie odpowiedzialności karnej na gruncie przepisów KPK obejmuje odpowiedzialność zarówno za przestępstwa, jak i za wykroczenia, bowiem odpowiedzialność karną „należy odnieść do czynów, które niezależnie od tego, czy są przestępstwami czy wykroczeniami, zagrożone są karami kryminalnymi” – uchw. SN(7) z 5.4.1973 r., VI KZP 80/72, Legalis.

¹²⁴ Por. J. Warylewski, Prawo karne. Część ogólna, s. 230.

¹²⁵ Tak również M. Cieślak, S. Waltoś (red.), Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia, s. 118.

¹²⁶ M. Grzybowski, Konstytucyjne ujęcie odpowiedzialności karnej, s. 142.

w danym momencie używany¹²⁷. Odpowiedzialność karna *sensu stricto* jest możliwa tylko wtedy, gdy spełnione są jednocześnie wszystkie przesłanki odpowiedzialności karnej¹²⁸.

Jako przykład odpowiedzialności *sensu largo* doktryna wskazuje odpowiedzialność podmiotów zbiorowych. Nie wyczerpuje ona ustawowych znamion określonej normy prawa karnego typizującej przestępstwo lub przestępstwo skarbowe. Odpowiedzialność podmiotu zbiorowego ma charakter wtórny i pochodny, a prawnokarną normę sankcjonowaną narusza tu nie podmiot zbiorowy, lecz osoba fizyczna¹²⁹.

Wskazać należy, iż rodzaje odpowiedzialności (za przestępstwa i przestępstwa skarbowe, za wykroczenia i wykroczenia skarbowe, dyscyplinarna, za tzw. kłamstwo lustracyjne czy też odpowiedzialność podmiotów zbiorowych pod groźbą kary) nie wyczerpują znaczenia terminu odpowiedzialność karna na gruncie art. 42 ust. 1 Konstytucji RP. W doktrynie wskazuje się, że ze względu na swobodę ustawodawcy w kształtowaniu różnych reżimów odpowiedzialności gwarancjami wynikającymi z tego przepisu muszą być objęte także inne rodzaje odpowiedzialności, jeżeli tylko będzie można je zakwalifikować jako odpowiedzialność karną (jeżeli będą przewidywały stosowanie kar czyli środków prawnych realizujących w sposób dominujący lub wyłączny funkcję represyjną)¹³⁰.

Odpowiedzialność karną można również podzielić na indywidualną oraz zbiorową (grupową) określaną jako odpowiedzialność podmiotów zbiorowych. Zasada odpowiedzialności indywidualnej określona jest, m.in. w art. 1 KK, który określa, że „odpowiedzialności karnej podlega ten kto popełnia czyn zabroniony”. Przepisy części szczególnej KK potwierdzają tę zasadę określając przy każdym przestępstwie, iż jest to własny czyn sprawcy. Zasada odpowiedzialności indywidualnej wyrażona jest również w art. 21 KK, który stanowi, że okoliczności osobiste, wyłączające lub łagodzące uwzględnia się tylko co do osoby której dotyczy¹³¹.

¹²⁷ J. Majewski, O wybranych pojęciach odpowiedzialności karnej, w: P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel (red.), Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, t. 2, s. 312–313.

¹²⁸ J. Warylewski, Prawo karne. Część ogólna, s. 229.

¹²⁹ D. Habrat, Komentarz. OdpZbiorU, Warszawa 2014, s. 13.

¹³⁰ P. Karlik, T. Sroka, P. Wiliński, w: M. Safjan, L. Bosek (red.), Komentarz do art. 42 Konstytucji RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86, Legalis 2016, Nb 69.

¹³¹ B. Namysłowska-Gabrysiak, Prawo karne – część ogólna, Warszawa 2008, s. 3.

[Przejdź do księgarni →](#)

ksiegarnia.beck.pl